پوهاند محمد بشیر دودیال

د افغانستان د پوهانو او متخصصانو ټولنه- مجمع دانشمندان و متخصصان افغانستان

د اوبو اقتصاد

(د اوبو او انرژی وزارت کي دایریدونکی علمی کنفرانس ته د لیکل شوی مقالي لنډیز)

سریزه

طبیعی سرچینې زموږ شاوخوا ټول هغه ژوندي او ناژوندي موجودات دي چې موږ یې په عنعنوی ډول تر خپلې استفادې لاندې راولو او اقتصادی استفاده ورڅخه کوو. طبیعی منابع اقتصادی سیستم ته د طبیعت او چاپیریال ارزښتناکې ورکړی دي چې زموږ په رفاه او هوساینه کې رول لري. کله چې د منابعواقتصادی ارزښت ته ګورو، نو د شتمنی حیثیت پیدا کوي. چاپیریال زموږ ټول شاوخوا پنځ (طبعیت یعنی ژوندی او ناژوندی موجودات) دی، خو منابع یا سرچینې بیا د دغه ټول چاپیریال او محیط اقتصادي ارزښت لرونکي توکي دي. دغه توکي موږ ته ګټور او د لاسبری وړ دي، هغه چې د لاسبری وړ ندی، سرچینی نشو ورته ویلای. دچاپیریال څینې منابع به ممکن تیارې او اماده شکل باندې وی، لکه د چینو او سیندونو اوبه ، ځینې به پروسس، استخراج او مرتب کولو ته اړتیا ولري لکه وسپنه، پولاد او نور، ځینې به راټولولو ته ضرورت ولري لکه طبی بوټي، کبان او نور، ځینی به پریمانه او مفته وی لکه اوبه، دلمر وړانګې، باد اوهوا، خو ځینی به ډیره لوړه بیه ولری لکه نجیبه عناصر. طبیعی منابع د انسان د کار محصول ندی، بلکې په قدرتی ډول دوی ته میسر دی، چې د ملکیت ادعا هم وربانډې کیدای شی لکه یو جریب کرنیزه زمکه چې د ځانګړی شخص په واک کې وی، خو ځینی نوری عامه ملکیت دی او د تصرف او مالکیت ادعا وربانډی نشی کیدای لکه معادن، ځنکلونه ،سیندونه، ملی پارکونه او نور. نن ورځ بشریت دغه سرچینې او منابع کشف کړي او خپلې استفادی لاندی یې راوستی دی، مدیریت کوی یې او پلان او پالیسی ورته جوړوی. هغو هیوادو چې خپل طبیعی ثروت څخه یې ښه او معقوله استفاده کړی، دنړۍ بډای او صنعتی هیوادونه دی، هغوی چې دغو منابعو ته انکشاف ندی ورکړی او له استفادی څخه یې عاجز دی بیوزله بلل کیږی. په دې لړ کې یوه مهمه طبییعی منبع اوبه دي، چې د هر کال په تیریدو سره یې اقتصادی اهمیت زیاتیږی. مدیریت ته یې اړتیا پیښیږي او د پلان او کار کولو ضرورت یې احساس کیږی. نن ورځ د اوبو مسئله سیاست ته هم ننوتی او ګڼ شمیر هیوادونه چی د اوبو قلت سره مخامخ دي، دغې موضوع ته د خپلی ستراتیژیکی او امنیتی نقطی نظره کتنه کوی. افغانستان یو له هغو هیوادو څخه دی چې د پاک پروردګار په رحمت سره پوره سیندونه (د کال په اوږدو کې ۲۴ او دموسمی خوړونو سره ۲۶سیندونه) لری ، خو بی زحمته راحت او بی حرکته برکت نشته، نو موږ نه یو توانیدلی چی

دغه قیمتی جاری شتمنی او منبع مدیریت او کار ورڅخه واخلو، په کار ده چې وروسته تر دی له دی غفلت څخه را ویښ او خپلی اوبه د خپل اقتصاد، استقلال، عزت او ابرو لپاره مدیریت کړو. تر هرڅه دمخه د دې اقدام لپاره نظری پوهه او معلومات او د اوبو په اهمیت باندی پوهیدل په کار دی. په دې توګه به دغه لنډه مقاله کې په دې موضوع بحث وشي.

د افغانستان اوبه

اوبه په څو شکلونو موجودی دي:

الف) د ځمکی پرمخ رواني اوبه surface water

ب) ترځمکي لاندی اوبهunder ground water

د ځمکي پر مخ اوبه لکه سیندونه، ویالي، چینې او کاریزونه. خو ولاړې اوبه هم په دی کی راځی لکه د غزنی د ناور ولاړې اوبه ، دهامون هلمند ولاړی اوبه او نورې. دا د اوبو د ډند (تولیدو) هغه ساحې دي چې اوبه یې په طبیعي توګه یوې ګډې مجرا ته ورتوئیږي. د افغانستان د جغرافیې او د دې تعریف په نظر کې نیولو سره په آسانی سره کولای شو د هیواد ټولې اوبه په سیندیزو حوزو باندې وویشو. دا یو واضح حقیقت دی چې د افغانستان ټولې اوبه یوې واحدې مجرا ته نه توییږي بلکې بیلابیلو مجراګاتو کې توییږي. د بیلګې په توګه د کابل سیند د افغانستان له خاورې وځي او د اندس له سیند سره یوځای کیږی، د هلمند سیند په همدې ډول د ۱۲ مایل پولې جوړولو سره سره د ایران خاورې ته ننوزي او د سیستان په دښته کې هامونونو ته توییږي. د هریرود سیند له پولې جوړولو وروسته د ایران او ترکمنستان تر منځ پوله (سرحد) جوړوي او د دوستۍ بند کې راټولیږي. د پورته واقعیتونو په نظر کې نیولو سره ویلای شو چې د هیواد اوبه باید بیلې بیلې سیندیزې حوزې ولري، له همدې کبله دي چې د اوبو او انرژۍ وزارت د هیواد ټولې اوبه په پنځو سیندیزو حوزو باندې ویشلي دي چې نومونه یې په لاندې ډول دي (الف شکل)

1. د کابل سیندیزه حوزه

2. د هلمند سیندیزه حوزه

۳. د هریرود-مرغاب سیندیزه حوزه

۴. د پنج – آمو سیندیزه حوزه

۵. د شمال سیندیزه حوزه

۶. شپږمه حوزه چې باید په نویو مطالعاتو کې په پام کې ونیول شی، هغه د هیوا دجنوب سسیندونه دی.

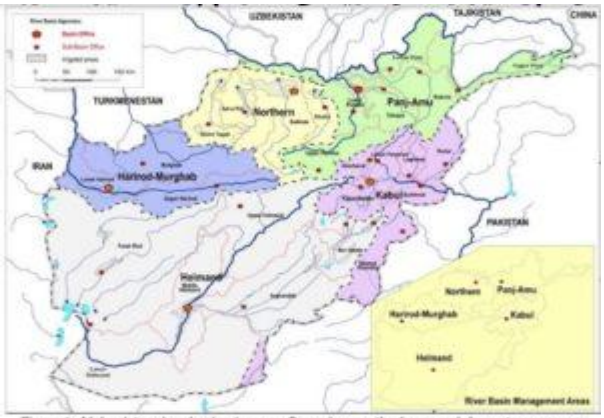

Figure 1: Afghanistan river basins (source: Procedure on the framework for water resources management in the river basins, MEW May 2011)

اوبه هغه حیاتی ماده ده چې نه یواځې د انسانانو او حیواناتو، بلکې د ونو- بوټو ژوند هم ورپورې تړلی دی. دافغانستان یوشمیر لوی سیندونه دا دي:

دکابل دسیند دپغمان دغرونو له دري ځخه چي دبحرله سطحي ځخه ۳۵۰۰متره لوړوالي لري سرچينه اخلي ،ټول مسير يې د تر سند درياب پورې ۷۰۰ کيلومتره دی چې د ننګرهار په ختيځ کې دکوزې پښتونخوا سيمې ته وځي. دکابل سيند ۵۶۰ کيلو متره د افغانستان په خاوره کې او نور۱۴۰ کيلومتره د پاکستان په خاوره کي بهيږي

د کابل سيند په پورتني برخه کي ابشارونه لري چي د لويديځ ځخه ختيځ لور ته د پراخو سيمو او تنګو درو ځخه تيريږي ، کله چي دللندر د تنګي دري ځخه تير شي د چهاردهي د سيمي ځخه وروسته دکابل ښار ته ورننووځي کله چي دکابل له ښار ځخه تيريږي د ارزان قيمت په سيمه کي د لوګر سيند ور سره يوځاي کيږي او بيادتنګي غا ر د تنګي ته داخليږي چي نغلو په ساحه کي د پنجشير سيند ورسره يوځاي کيږي د سروبي نه وروسته وريښمين تنګي ته داخليږي . د علينګار او عليشنګ سيندونه دلغمان عزيز خان کڅ په سيمه کي دکابل د سيند سره يو ځاي کيږي ،د ننګرهار د درونټي په جنو ب کي سره رود اوبه ورسره يوځاي کيږي .

دکابل سيند د ننګرهار يوه سيمه د يوه کانال پواسطه خړوبوي کله چي دغه سيند د جلال اباد ښار د شمال ختيځ د بهسو د ساحي ځخه تير شي د کامي دزاخيلو دکلي په سرکي دکنړ سيند ورسره يوځاي کيږي او بـلاخره د لعلپوري دتنګي له لاري د پيښور سيمي ته او بيا د اټک په ساحه کي د سند له سيند سره يوځاي کيږي ،د کابل سيند داقتصادي نقطي نظره ډير زيات د اهميت وړ دي ، که استفاده ورڅخه وشي د افغانستان په سلو کې نوی د اړتيا بريښنا توليدوی او کافی اندازه زمکې په ګنبيری او نورو سيمو کی تر کښت لاندې راوستلای شي. که د کونړ ولات کې د کونړ په سيند دبريښنا بيند جوړ شي، موږ د دې جوګه کوي چې، له داخلی تکافو بر علاوه بهر ته بريښنا صادره کړو.

داموسيند دسيند ته داوکس او عربانو د جيحون نوم ورکړی ده ،دامو سيـــــند دپامير دڅوکو ځخه چي دزکول په نوم يادېږي او لوړوالي ئي (۴۱۲۵) مترو ته رسيږي سرچينه اخلـــــي چي د ارال تــــر بحيري د۲۵۰۰ کيــــلو متــــرو په فصله وررسيږي، يعنې د دغه سيند اوبه له هيواده بهر داورال په سمندرګی کی تويیږی . دغه سيند د۱۲۰۰ کيلو مترو په اندازه دافغانستان او دمر کزي اسيا دهيوادونو (تاجکستان،ازبکستان ، ترکمنستان) ترمنځ سياسي سرحد تشکيلوي ، دامو دسيند مرستيالان دهغه %۳۰ډکوي .دښي خوا مرستيال سيندونه چي دمرکزي اسيــــا هيوادونو پوري ارتبـــــاط پيداکـــوي دکونډ (cond) ،چک (chak) ،قزل سو (qizal so) ،وخش (wakhsh)،کافرنهان او سرخان ځخه عبارت دي. ، چې زموږ له هيواد ځخه بهر دی، خو دهيواد دننه مرستيالان يې د واخان ،کوکچي او

کندز سیندونه دي. د افغانستان د اوبو د شمال دحوزې نور سیندونه دامو سیند ته تر رسیدو څخه مخکي په ریگستانونو کي وچیږي چي دخلم ،بلخ آب ،اندخوي او قیصار سیندونو دي. دامو سیند د سرچني څخه تر کوکچي سیند پوري ډیر تیز او سرعت یي زیات دي او زیاتي خړوبي او د یخ غټي ،غټي ټوټي له ځان سره راوړي . دامو سیند داوبو اندازه د کرکي (kerki) په سیمه کي په في ثانیه کي ۲۰۵۰ مکعب مترو ته رسیږي ،مگر کله چي د ارال سمندرگي ته توئیږي داوبو دبت یا اندازه (۱٤۹۰) مکعب متره ته کیږي ځکه چي نوري اوبه دکرني او نورو اقتصادي فعالیتونو لپاره په مصرف رسیږي .

د امو سیند چي پخوا د خم اب له سیمي څخه تیریده د دواړو غاړو زیاتي برخي یي تخریبولي مگر اوس څه ناڅه کنترول شوي دي ،دا سیند دافغانستان او مرکزي اسیا هیوادونو ترمنځ یو طبیعی سرحدجوړوي ، چې دنړیوالو حقوقو له مخې بین المللي سیند ورته وایي دافغانستان په شمول نور مربوطه هیوادونه کولي شي د ټاکلو شرایطو مطابق ورڅخه لازمه گټه پورته کړي ،مگر داچي دامو سیند کیڼ لوري (افغانستان) مناسب شرایط او وسایل په لاس کي نه لري نو تر اوسه کومه گټه ورڅخه نه اخستل کیږي . دافغانستان شمال کي چي کرهڼي او مالداري ته یي زیات انکشاف ورکړي دی هغه دامو سیند مرستیالان سیندونه (کندز او کوکچي سیندونه) دي .

د افغانستان یو بل سیند د هریرود سیند دی. دغه سیند د هیواد مرکزی سسیمو کې د بابا له غره څخه رابهیږی. په پیل کی دده له لمنو څخه دوه سیندونه د سنگل اب او سر جنگل په نوم سرچینه اخلی چی ددولت یار په سیمه کی سره یوځاي کیږي او د هریرود سیند جوړوي، دا ځکه چې وروسته تر دغې سیمې د هرات ساحې ته ورځی او دهرات دنوم له امله ورته هریرود وایی. دغه دسیند د ۴۰۰ کلیو مترو په اندازه د کاسه مرغ اوسفیدکو د غرونو تر منځ غځیدلی، لوی مرستیال یې تکاویشان نومیږي چی د ۲۰۰ کلیو مترو په اوږدوالی د سیاه کوه دغره په جنوبي لمنو کی بهیږی چی وروسته د هریرود سره یوځا ی کیږی د ۵۰۰ کلیو مترو په اوږدوالی د هرات څخه تیریږی اوبیا د افغانستان او ایران ترمنځ سرحد جوړوی اوبیا زموږله خاوری ور هاخوا د ایران او ترکمنستان ترمنځ سیاسی سرحد جوړوی او دهغوی په خاوره کې بهیږی چې دواړه هیوادونه ورڅخه گټه اخلی او ایران دوه بندونه ورباندې جوړ کړی دی.

په جنوب لویدیز کې دافغانستان یو لوی سیند د هلمند سیند دی، چې د ۳۸۰۰ مترو په جگوالي سره د هزاره جان د غرونو څخه شروع اوبیا دافغانستان اوایران سرحد کی ولاړو اوبوکې ورگډیږی .دافغانستان په خاوره کې یې مسیر۱۴۰۰کیلو متره دجنوب او جنوب لویدیزو سیمو کې دی ، دهلمند سیند د شروع څخه تر گرشک پوری یوڅه ځمکی خړوبوی او سرعت یی ډیر زیات دی د گر شک څخه وروسته یې د بحر له سطح څخه لوړوالی ۸۰۰ مترو ته راکمیږی عرض یی زیاتیږی دقلعه بست په سیمه کی دارغنداب سیند ورسره یوځای کیږی .

دهلمند دسیند د اوبو اندازه د کال په اوږدو کې توپیر کوي یعنې له ۱۵۰ څخه تر ۲۰۰۰ مکعب مترو پورې د بدلون په حال کې وي ،دغه تغییرات کله کله ځمکی تراوبو لاندی کوی او کله هم په یوه کوچنی سیمه کی محدودی وی دهلمند دسیند شاوخوا سیمی وچی او سحرایی اقلیم لری او دسیمې دخلکو ژوند همدې سیند پوری تړلی ده . دهلمند دسیند دپاسه دکجکی به سیمه کی او دگرشک په سیمه کی دبریښنا دتولید لپاره استفاده کیږی او د بغیز د نهر هم دهلمند دسیندڅخه سرچینه اخلی دکجکی بند دبریښنا ظرفیت په یوه ساعت کی ۳۳۰۰۰ او د گرشک د بریښنا ظرفیت ۲۸۰۰ کیلواټه فی ساعت ته رسیږی دهلمند دسیندڅخه د نهرونواو ویالو پواسطه ۱۴۰۰۰ هکتاره ځمکه خړوبیږی دهلمند دسیند مرستیالان په ارزگان کی کمیان او ترین او د موسی قلعه او دتو پانی رود د سنگین په سیمه کی ورسره یوځای کیږی ، یعنی دغه سیند له څو ولایتونو څخه تیریږی.

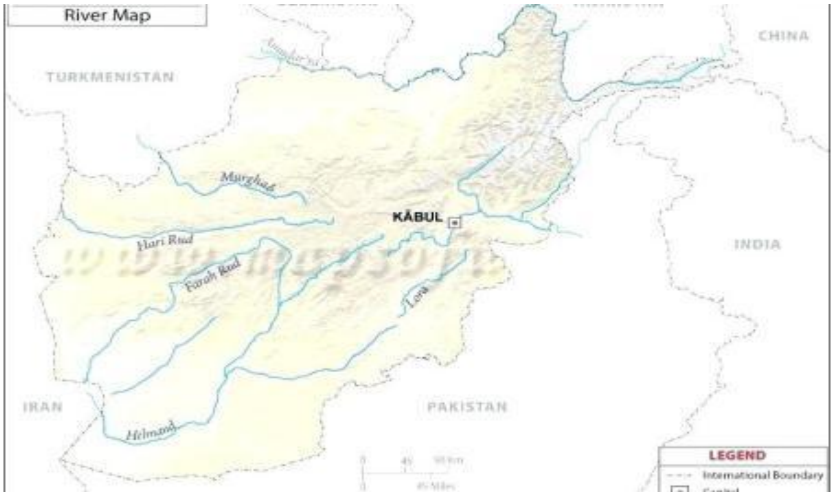

د اوبو راتلونکې، ساینسپوهان لویه اندیښنه کې اچولي دي، خو سره له دې هم دوی په احتیاط ګام اوچتوي، د اوبو د راتلونکوستونزو د هوارې، د بشریت د ژوند او روحي داړ ګیرنې لپاره لوړ لګښت لرونکې څیړنې کوي. اوبه نه یواځې د انسانانو لپاره، بلکې د ونو- بوټو او ټولو ژوندیو لپاره حیاتی ماده ده. ساینسپوهان وایی : *انسان د اوسیدو لپاره همدا یوغونداری(only one earth) لرې چې وربانديې ژوند وکړي*، داځکه چې د ډیرو پلټنو سره سره په لوی کهکشان او بی پایه فضا کی(زموږ د اوسنی پوهې له مخې) بل هیڅ داسې ستوری ونه موندل شو چې اوبه ولري. تر دې هم د اندیښنې وړ خبره داده چې راتلونکې کې د خوږو اوبو د کمښت ویره موجوده ده. له همدې امله د دوبلن کنفرانس اوبه یوه اقتصادی ماده وبلله، کومه چې پخوا تردې مُفته او پریمانه ماده بلل کیده. دا چې راتلونکی جنګونه به د تیلو پر سر نه، بلکې د اوبو پر سر وي، یوه ریښتیانۍ پیش بینی وه. همدا اوس موږ ګورو چې زموږ هیواد کی د اوبو د منابعو د خپلولولپاره زموږ هیواد کې په یو نوم او بل نوم د جګړې اور تود ساتل کیږي، علت یې نه ډیورند کرښه ده او نه هم جهاد او اسلام، بلکی اصلی مقصد یې دا دی چې افغانستان کې یومقتدر ملی حکومت جوړ نشی او ونشی کولا ی چې خپلی اوبه او نور طبیعی منابع مدیریت کړی.

اوبه ولې اقتصادی ماده وبلل شوه او ولې به راتلونکې جنګونه په تیلو نه،بلکې په اوبو وي؟

د زمکې پرمخ، دځمکې لاندې طبقاتو(اکویفرونو) کې، دزمکې پرمخ(رواني اوبه)، دزمکې له مخ پورته په هوا کې دېراس په بڼه، د غرونو اودوقطبونوکنګل بڼه ټول هایدروسفیر جوړوي. د هایدروسفیر ډیره برخه په لویو سمندرونوکې ده، آن دا چې ویلای شو چې د زمکی د مخ په سلو کې اویا برخه اوبه او پاتې په سلو کې دیرش وچه ده.

ستونزه دا ده چې تازه او خوږې(د استفادې او څښلو وړ) په ټول هادیرو سفیر کی ډیره لږ (په سلو کې یواځې دوه) برخه جوړوی. په تیره بیا سیندونه تر ټولو لږ برخه اوبه جوړوی. د سیندونو اهمیت ته په کتو سره پخوا کلونو کې یوه جلا علمی څانګه د (Potamology) په نوم رامنځته شوی وه، چې د وخت په تیریدو سره دغه علمی دسپلین اوس د نړۍ په پوهنتونو کې د (Rivers Studies) په نوم مطالعه کیږي، اوس Hydrology د Potamographyځای نیولی دی چې د یو شمیر پوهنځیو اساسی مضمون او ځینو نورو کې اختصاصی مضمون جوړوی.د اوبو او سیندونو د وضعیت د روښانتیا لپاره لاندی جدول وګورئ:

په همزمانه توګه د هایدروسفیر بیلابیلو برخو کی د اوبو منبع اوشکلونه

د هایدروسفیر د اوبو بڼه	زره مکعب متره	سلنه

سمندرونه	۱۳۷۰۳۲۳	۹۳،۸
تر ځمکی لاندې اوبه	۶۰۰۰۰	۴،۱
کنګلونه (لوی یخچالونه)	۲۹۰۰۰	۲،۰
جهیلونه (سمندرګی)	۷۵۰	۰،۰۵
په خاورو کی د رطوبت په شکل	۷۵	۰،۰۰۵
اتموسفیر کی براس او رطوبت	۱۴	۰،۰۰۱
د سیندونو اوبه	۱،۲	۰،۰۰۰۱

د یوه اقتصادی قانون له مخې هره هغه ماده چې قحط یا د کمیابي (scarcity) حالت کې وی تقاضا ورته زیاته وي، نو ارزښت يې هم لوړ وی. په همدې خاطر تیره پیړی کې د دوبلن نړیوال کنفرانس کې اوبه اقتصادی ماده وبلل شوه او ښاریان، د اوبو مصرفوونکی کمپنۍ، موسسات او نور باید د اوبو دمصرف په بدل کې بیه ورکړی. نوځکه اوس د یوه قیمتی جنس په توګه عرضه کیږی، مدیریت کیږی، پلان ورته جوړیږی او د ممقیاسونو حدودو کی ارزول کیږی. د اوبو د قحط او وچکالی اصطلاح ممکن وار په وار زیاته واوریدل شی او اوبه به پرته له کار او لګښت ځخه تر لاسه نشی. له بلې خوا د اوبو تولید او ویش دهغی به ارزښت کی زیاتوالی راولي. اقتصادی توکی تول له پلورلو، پیریدلو، انحصار، سیالی، ویش او مصرف سره یو ځای وي او بیه یې د عرضې او تقاضا او دواړو له حساسیت سره اړه لري، چې په دې کې اوبه هم راځي.

د اوبو تقاضا : په یوه ټاکلي وخت کې د ښځلو، کرنې، صنعت یا هم د ژوند دچاپیریال لپاره د او بو ټاکلی اندازه ده او هغه هم داسې چې تقاضا ورته حساسه ده، دا ځکه چې هیڅ بل بدیل نه لري.

د اوبو عرضه : د روانو اوترځمکي لاندې خوږواو تازه اوبو(Fresh water) هغه اندازه چې صرف په ټاکلو حدودو کې موجوده ده اوبس، اما اړتیا ورته ډیره ده.

د اوبو مدیریت : د جاري او ځمکی لاندی اوبود منابعو لپاره پلان جوړونه، دهغو تخصیص کول اوښه مصرف، د هغو لپاره دراپوروکولوسیستم، پالیسی او ستراتیژی جوړول دی. د اوبو په هکله د(Responsible Natural Resource Policy) یا دطبیعی منابعو مسئولانه پالیسی سپارښت کیږي چي دا مسئولیت اوسني نسل ته متوجه دی او (اوسنی نسل) هروخت موجود وي، نوځکه دغه مسئولانه پالیسی هم تل تر تله او د هر نسل په وړاندې عین ارزښت او تعهد ته اړتیا لري.

د یورتنیو دلایلو له مخې په ۱۹۹۲م. کال د دوبلن کنفرانس د اوبو په هکله یو شمیر اصول (Dublin water principles)تصویب کړل چې هغه دا دي:

۱. خوږې (تازه) اوبه fresh water یوه ډیره محدوده او زیان منونکی سرچینه ده چې د ځمکې پرمخ د ژوند د دوام او د چاپیریال د خوندیتوب یوه ضروری ماده ده.

۲. د اوبو د مدیریت پرمختیا باید د یوه مشارکتی او ګډ پلان او تګلاری له مخې وي، چې پالیسی جوړوونکی، د پروګرامونو طراحان او لګښت کوونکی باید په شریکه په ټولو کچو کې په دې موضوع فکر وکړی او معقول تصمیم ونیسي.

۳. ښځې د اوبو د ساتنې او ذادمنتیا په برخه کې لویه ونډه لري.

۴. اوبه د مصرف په ټولو ډولونو (ښځلو، صنعت، کرنی ...) کی اقتصادی ارزښت لری او باید د اقتصادی جنس په توګه وپیژندل شی.

د اوبو تر ټولو مهمه استفاده ، د ښځلو لپاره په هغو لاسبری water availability دی، چې دا له ځمکې لاندی اکیویفر اویا د غرونو له یخچالونو څخه ترلاسه کیږی. د اوبو جاری مطالعات ښکاره کوي چې یخچالونه مخ په ویلی کیدو دی او

شمیر يې کم شوی دی. دوهم مهم استعمال يې د کښت لپاردی د بوټو د جذب د توانایی له مخی اوبه په خاورو کی په دوه ډوله دی: لومړی هغه ډول اوبه چی بوټی یی نشی جذبولای، دوهم هغه اوبه چی بوټو ته د لاسرسی وړ دی. بوټی نشی کولای هغو ټولو اوبو څخه ګټه واخلی چی خاورو ته ورځي. دا چی د بوټی ریښی نشی کولای ځینی وخت اوبه جذب کړی دوه علتونه لری: لومړی دا چی زیاتره وخت د باران اوبه ډیر ژر د خاورو ډیرو کوزو برخو ته ننوځي. په تیر بیا په ګرمی کی او په شګلنو خاورو کی د اورښت اوبه ډیر لږ وخت کی د بوټو د ریښو د خپور والی له ساحی ښکته راځي او په دوه دری ورځو کی یی هیڅ نښی نه پاتی کیږی. هغه بل ډول اوبه چی ریښی یی نشی جذبولای هغه د ځمکی هغه نازکو طبقاتو کی خوندی دی او د خاورو کوچنیو ذراتو باندی ډیری کلکی نښتی، نو ریښی یی نشی جذبولای، د ونو او بوټو د مړاوی کیدو مهال هغه وخت رارسیږی چی ظاهراً دغه ډول اوبه په خاوره کی وی، خو د بوټي د استفادی وړ نه وی، نو اړ یاستو چې له ویالو او سیندونو يې اوبه کړو. دا پریکړه د سیندونو د اوبو په استعمال فشار راوړی.

له بلې خوا د خوړو اوبو د ډنډونو او سیندونو د ککړتیا او کمښت له امله آن د اوبو الوتونکی یا سمندري مرغان(seabirds)کم شوی دی او دا ویره شته چې د یو شمیر نومونه به د نړۍ سره کتاب ته ولیږدول شي. داهغه الوتونکی دي چی د اوبو په چاپیریال کی ژوند کوی لکه بتکې، حسینی قاز، ډوبینکی، زانې او نور. دا د طبیعی منابعو او وحشی ژویو wild life په بحث کی یوه کمیابه منبع ده چی ځینی ډولونه یی د انقراض په حال کی دی، یعنې د یوې سرچینې (اوبو) په قلت سره بله قیمتی منبع هم له لاسه وځي.

د رېیم استعمال يې د ښاریو څښاک او صنعت کی دی. دغو ټولو بشریت (د اوبو ډیر ایستل water mining) واقعیت سره مخامخ کړ. دا هغه حالت دی چی تر ځمکی لاندی اوبه ډیری زیاتی راوایستل شی. یعنی د اوبو د تغذیی او برداشت توازن له منځه ولاړ شی. په دی حالت کی تر ځمکې لاندې اوبو زیرمې تشیږي.

د دې ستونزی د حل لپاره تر ځمکی لاندی د اوبو زیرمو مدیریت(aquifer management) کولو ته اړتیا لرو، چی موخه یی د ځمکی لاندې اوبو د زیرمو بډای کول، بیرته ریچارج کول، مدیریت، له ککړتیا ساتل او له هغو څخه ښه استفاده کول دي. په هندوستان او پاکستان کی خلکو د اوبو د زیرمه کولو لپاره ډیمکاری (rain fed farming) ته ملا تړلی چی د باران د اوبو د زیرمه کولو لپاره ډیمونه او غرنی تالابونه جوړیږی او د کال په اوږدو کی د باران په اوبو کښت ترسره کیږی. نورو هیوادو د اوبو د پاسره کولو لپاره قطره یی خړوبول drip/tricking irrigation د اوبو د اقتصادی لګښت په موخه بوټو ته د څاڅکو طریقه رواج کړی، چې ونو او بوټوته اوبه د څاڅکو په بڼه رسول کیږی یا هم کروندی او باغونه د شیندلو په طریقه sprinkler irrigation خړوبوي . ډیرو نورو هیوادونو انحرافی او ذخیروی بندونه جوړ کړی او خپل سیندونه یې راایسار کړي دي. امریکا د سیندونو اهمیت ته په کتنی سره د دغې مهمې منبع د مدیریت لپاره په ۱۹۸۹م. کې یوه لویه اداره (national rivers authority یا NRA)جوړه کړه چې په امریکا کی د اوبو ټول خدمات او علمی څیړنې ورپورې اړه لري او د اوبو د مدیریت له نورو ادارو سره په ګډه کار کوی. په ایران کې مدیریت شیلات، پژوهش ابهای روزمینی،...په پاکستان کې WAPDAاو نور ادرات په همدې موضوعاتو کار کوی، هند هم دټول هیواد او هم د ایالتونو په کچه دې ساحه کې لوی ادرات او انستیتوتونه لری، خو بیا هم لویو اندیښنو سره مخامخ دي.

ﷲ الحمد افغانستان دسیندونو شپږ حوزې لري(دولت رسماً پنځه حوزې معرفی کوی) چی پرته له موسمی سیندونو او خوړونو ۲۶ سیندونه لری. دغه سیندونه د خپل خوړ او ګرندیوالی له مخې بیساري دي. له بلې خوا زموږ د هیواد د اورښت اندازه هم ډیره بده نده(که په منځنی توګه يې په کال کې ۲۵۰ میلیمتره ومنو)، تر راتلونکو ۴۰-۳۰ یا ۵۰کلونو به ان شاالله ډیره لویه ستونزه نه وي، خو که د ځمکې لاندې اوبو دیسچارج او استفاده دهغو دبیرته تغذیی

او ریچارچ څخه پرته همداسې دوام ومومی او اوبه اقتصادی ماده نه کړو، ډیر ژربه لویی ستونزی سره مخامخ شو. همدا اوس د هیواد ډیرو ښارونو او له هغی جملې په کابل ښار کې د اوبو د ناسم مدیریت او دې برخه کې د پالیسی او ستراتیژی دنشتوالی له امله د زیرزمینی اوبو د زیرمو کمښت احساس کیږي، خو د کرنې، دبریښنا د تولید او د زیرمو د پیاوړتیا لپاره یوې قوي برنامې، سنجول شوې ستراتیژي او علماً تنظیم شوې پالیسی ته ضرورت دی، ***هغه څه چې نه یې لرو !***

افغانستان د اوبو لګولو او ملی سیندونو په تړولو (رسمی پینځو او زموږ د پیشنهاد له مخې شپږو) حوزو (water shed/basin/tributaries)کې تخنیکی کار ته اړتیا لري.

د۱۳۹۸کال پسرلنی بارانونه تر نورو کلونو ښه وو، اما زموږ د وچکالی ستونزه یی پوره حل نه کړه. دهمدغه کال په د وړي میاشت کی په سیندونو کی د اوبو کمښت، په ځاګانو کې د اوبو د کچې ټیټیدل او د چینو او کاریزونو د اوبو قلت ولیدل شو، علت دا و چی صرف د یوه کال پسرلنی او ربښتونه د څو کلونو کم وربښتونه نشی جبرانولای، یعنی د زمکې لاندې زیرمی پوره چارچ ته اړتیا لري. له بلې خوا *ځرګند حقیقیت* په اثبات ورسید او هغه داچې:

تر څود اوبو منابع *علماً مدیریت* نشی، اوربښتونه او سیلاوونه به خاوره وړی ، خو د اوبو د کمښت ستونزه به پرځای پاتی وی، نو بویه چی *د اوبو مدیریت ته لومړیتوب* ورکړو.

باید سیینډونه او خپلی اوبه مدیریت او زیرزمینې زیرمې تغذیه شي. د بندونو او کانالونو کیندل لومړنی ضرورت دی. باید دې برخه کې متخصص کادر وروزل شی، موږ هرکال ۱۲۰۰ شاخوا محصلان یواځې د حقوقو اوسیاسی څانګه کې بهر ته استوو، خو د هایدرولوژی او هایدرومتری برخه کی مو هیڅ پاملرنه نده کړی. موږ باید افغانستان کې د اوبو د رامنځته کیدو، حرکت، ویش، روانو او ترځمکی لاندې اوبو ټول جریانات مطالعه کړو. دجګړو له لاسه ټپي او په سینه پروت افغانستان چې فاسدو او بی کفایته زورواکو یرغمل کړی، اوسنی وخت کی هیڅا سره د ابو پر سر د تړون او قراردادونو او لابیګری وس او واک نه لری، د یوه توانمند اوقوی مرکزی دولت تر جوړیدو پورې باید له ګاونډیو سره د خبرو او قرارداد له لاسلیک په کلکه ډډه وشی، که نه دا به وروسته د ګندمک له معاهدی دوهمه تیروتنه وي. *اوبه مو آبرو ده*. ملی شعور باید اوچت شی. باید د اوبو دمدیریت پروژې تر کار لاندې ونیسو. دې برخه کې د هلمند د ناوې پروژه، نغلو او د ننګرهار د کانال پروژه نمونوی او موفقه بیلګه ګرځیدای شی(سره له دی چې درېواړه ډیرې زړې دی او لومړنۍ یې بشپړه نشوه، دوهمه تکفیر او درېیمه یې بیرته ویجاړه شوه)، د هیواد جنوب کی د دوو نهرونو، د کندهار د لویې ویالی پروژه، د نهرکریم پروژه، په شمال کی د اوبو لګولو یو شمیر پروژې چې له نن څخه ۴۰-۳۰ کاله پخوا تکمیل شوی الګو وګرځوو. دې وروستیو کې د سلما، کجکی ، مروارید، کامې بند، سلطان بند، کمال خان او بخش اباد بندونو خبرونه اوریدل کیږی، دا ټول پخوانی بندونه دی، خو د شاتوت او شاه وعروس بندونه لږ څه نوې طرح ده چې صرف د کابل ښار د ځمکنیو زیرمو لپاره به اغیزمنې وی، حال دا چې د هیواد دټولو سیندونو په امتداد او بهیر کی دا ډول بندونه او زیرمی جوړیدای شي. دافغانستان دسیندونو یو عجیب خصوصیت دا دی چې هرو ۸-۱۲کیلومترو کې یو سرکوب (په لازمې ارتفاع سره د کرنیزو زمکو د کانال دایستلو او دبریښنا دتوربین د ګرځولو لپاره د شرشرې دتشکیل امکان) ورکولای شي. همدا اوس په نړۍ کې په سلو کې لس سیندونه په مصنوعی ډول او د تخنیکی کار په واسطه جوړ او د ابو د جریان د رهنمایی او کنترول لپاره استفادې لاندې دی، حال داچې د افغانستان د طبیعی سیندونو په سلو کې ۷۵-۷۰پورې اوبه بی استفادی وځي یا ډاګونو کې جذبیږی.

د دې په خاطر چې د اوبو پرسرله راتلونکو جنګونو څخه خوندي پاتې شو، دسیندونو ترغاړې تږي ونه اوسو، آب مو خوندی او له رڼا برخمن اوسو، نو باید له همدې اوسه دې برخه کی کار وکړو. د اوبو پر سر جنګونه د تورې، توپ او توپک جنګونه نه دی، بلکې دا د ثواب تر نوم لاندې هغه تباه کوونکی جنګونه دی چې د زیربنایی پروژو له منځه وړل، د عامه افکارو منحرفول، سیاسی رشوت ورکول، ګوډاګی په ګدۍ کینول او د تعصباتو، خرافاتو، فساد، مخدراتو، قاچاق او نورو خورول یې یوه برخه ده، نو افغانان چې په توره او ټوپک کې ډیر زړور اوتکړه دی، خو په دا دوهم ډول جګړه

کې بیا تر ټولو بی زړه او ناکام دی. د اوبو په شان مهم مسایل، د کرنیزو زمکو خړوبول، دچاپیریال ساتنې موضوعات، د اقتصادی ودې لار هوارول، تکنالوژي عامول، غذایی مصئونیت ته رسیدل ، انسانی عالی سجایا روزل اوتعلیم اوچتول، مدنی او فرهنګی متعالی ارزښتونه ځلول، په نړیواله کچه د هیواد دخپلواک پرستیژ اوچت ساتل، دعامه خدماتو ښه کول او دې ته ورته لوی تدابیرد منځنیو پیړیو د دوران په حاکمیتونو نشی کیدای، دغه لوی تدابیر د یوویشتمې پیړۍ حکومتولي او خدمتګار دولت غواړي، چې د اوبو مدیریت یې یوه دنده ده.